

341
SZÉPHALOM-KÖNYVTÁR

10. sz.

WILLIAM BLAKE

IRTA

SZERB ANTAL

SZEGED, 1928.

SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG.

XB 80211

A szegedi írók és egyetemi tanárok 1927 január elsején

SZÉPHALOM

cimmel folyóiratot indítottak a tudás és szépség jegyében. A **SZÉPHALOM** a haladó magyarság önmagára eszmélését kívánja előmozdítani. Filozófiai elmélyülés és idealizmus, európai kultúra és a magyar régiség életrekelte, modern szellemiség és hagyománykeresés, a tiszta és önmagáért való művészet lebeg cél gyanánt a **SZÉPHALOM** alapítói előtt. „Ő és új magyarság” szintézise a forradalmak esztétikai anarchiája után: Kazinczy korának klasszicizmusát és magyarcélú emberiségét szimbolizálja a **SZÉPHALOM** neve.

A **SZÉPHALOM** eddigi munkatársai: gróf Teleki Pál, Vargha Gyula, Szabolcska Mihály, Zolnai Béla, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Móra Ferenc, Huszti József, Oldh Gábor, Reményik Sándor, Mészöly Gedeon, Várkonyi Hildebrand, Vittorio Santoli, Szerb Antal, Tóth Károly, Balogh Ernő, Bodor Aladár, Komjáthy Aladár, Tonelli Sándor, Marót Károly, Monostori Hugó, Hegyi István, Baranyi János, Pukánszky Béla, Balogh József, Huszti Révhegyi Rózi, Garázd Péter, Gelei József, Terescsényi György, Szalay József, Pérely Imre, Szabó Lőrinc, Berczeli Anzelm Károly, Rédey Tivadar, Giláty Zoltán, Majthényi György, Palasovszky Béla, Csengery János, Hornyánszky Gyula, Jean Carrère, Fáluhelyi Ferenc, Makkai Sándor, Szekfü Gyula, F. Takács Zoltán, Trócsányi György, Szigethy Vilma, Lehel István, Némethy Géza, Bárdny Gerő, Marconnay Tibor, Ungvári Elemér, Magyar Zoltán, Zoltán Vilmos, Kolosváry Bálint, Raggambi András, Szekula Ágnes, Molli Erzsébet, Hevesi András, Horger Antal, Eckhardt Sándor, Aldo Dami, Bálint Sándor, Imre Sándor, Czákó István, Zolnai Sándor, Kappel Gyula, Reinbold Béla, Hankiss János, Gyórfy István, Szamosvölgyi Gábor, Buza László, Rozványi Vilmos, Sárközy György, Ritoók Emma, Boros Ferenc, Henrik Becker, Somogyi Szilveszter, Jancsó Benedek, Szegedy Lőrinc, Buday Árpád, Ady Lajos, Deák Zoltán, Vajthó László, Somkuti, Várkonyi Nándor, Baranyai Zoltán, Klebelsberg Kunó gróf, Kardos László, Sztinyai Zoltán, Vidor Marcell, vitéz Moór Gyula, Issekutz Béla, Menyhárt Gáspár, Faludi János, Evva Gabriella, Rózsa Miklós, N. Sebestyén Irén, Gulyás Pál, Schwartz Elemér, Tóth László, Mattyasovszky Erzsébet, Wolf Rózi, Berda József.

Szerkesztő címe: SZEGED, EGYETEM. (Tel. 19—10.)

A **SZÉPHALOM** minden újságárúító kioszkban kapható. Megrendelhető Budapesten az Eggenberger-féle könyvkereskedés (IV., Kossuth Lajos-u. 3.) útján, Szegeden a Városi Nyomda könyvesboltjában.

Felelős kiadó: Moldoványi Imre (Szeged, Egyetemi Könyvtár), aki a folyóirat adminisztrációs ügyeit intézi. Előfizetések befizethetők a Szeged-Csongrádi Takarékpénztár (Szeged) 603. számú csekkszámlijára — a **SZÉPHALOM** és a név, lakcím pontos megjelölésével — bármely postahivatalnál.

A **SZÉPHALOM** előfizetési ára az 1928. évre (kéthavonként egy kettős szám) = 10 P. Kettős szám ára 2 P.

Könyvtár
2399-f.

SZÉPHALOM-KÖNYVTÁR

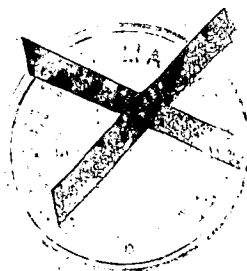
10. SZ.

WILLIAM BLAKE

IRTA

SZERB ANTAL

Dr. 270.

SZEGED, 1928.

SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000676008

E318

Különnyomat a SZÉPHALOM 1928. évf.-ból.

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM	
Világiredakcióértékelési Intézetek Könyvtára	
Leír. napló: <u>a</u>	Lsz.: <u>VI.</u>
csoport: <u>341</u>	szám.

Az angol irodalom most ünnepli William Blake, a költő, rézmetsző és misztikus halálának századik évfordulóját. Vastag könyvek, sőt kiterjedt bibliográfiák és népszerű napilapcikkok odakint már jó néhány éve bevitték az irodalmi köztudatba, hogy Blake az angol költők legjobbjai közé tartozik és mint ilyent, ismerik már hazáján kívül is. Miután nálunk lexikoni cikkeken kívül még alig történt róla említés,*) a centenárium alkalmát ragadjuk meg, hogy jelentőségét, ha csak futólagosan is, megismertessük a magyar érdeklődőkkel.

1.

Blake az a költő, akivel minden szóról-szóra történt. A költő, „wie es im Buche steht“. Más költő is beszél ihletről, amikor úgy érzi, mintha valaki diktálná, mit írjon, — Blake néven tudta nevezni a szellemeket, kiknek sugallatára gördítette elő prófétikus könyveinek végtelen sorait. Más költő is beszél látomásokról, melyek felvonulnak lelki szemei előtt, — de míg más költő mindig tudja, hogy a látások játékos fantázia szülöttei, Blake számára a valóságnál sokkal több objektív realitása van a vízióknak, melyek megelevenítik előtte a halottakat, lejátsszatják égbenyúló panorámákban a Teremtés titkait és felépítik előtte London kövein az új Jeruzsálemet, a mennyeit. Más költő is beszél arról, hogy kortársai nem értik meg és csak száz év múlva fogják felismerni igazi nagyságát, de ilyen teljes mértékben ez még senkivel sem esett meg, mint vele: kiről kortársai jóformán azt sem tudták, hogy verseket ír (mert ha látták volna is verseit, azt hitték volna, hogy regény) és a mult századból való lexikonok csak mint rézmetszőről emlékeznek meg róla — s ma népszerű amerikai kiadások borítékai hirdetik, hogy „nélküle a költők számára fenntartott polc határozottan tökéletlen“.

Ő volt a legkülönösebb a különöcök nemzetének sok különöc köztje közt. Minden, ami vele összefügg, egészen különös; a vele foglalkozónak sajátos atmoszférában kell hazatalálnia, mintha a kristálysobában volna, melyről egyik verse szól¹⁾ és „egy másik Angliát látna, másik Londont, Towerjével, más Themzét és más dombokat, más, kedves surreyi bokrokat“, egy másik világot, mely Blake szerint az egyedül igazi világ.

Már hírnevének története is különös. Mikor Blake magagyártotta könyvei már elkallódtak, először egy spiritisza orvos adta ki egyik kötetét, mint spiritisza dokumentumot. Költő-mivoltára csak a *prerataeliták* eszméltek rá, mikor sajátos hangulatuk számára ösöket kerestek, furcsa ösöket a rengeteg normális költő között. Dante Gabriel Rossetti, a festő-költő vezette el a szimpátia titokzatos intuiciója öhozzá, a régebbi és Angliában talán első festő-költőhöz; D. G. Rossetti adta ki először műveit és az első nagyobb Blake-

*) L. a bibliográfiai jegyzetet.

1) *The Crystall Cabinet.*

életrajzot, a Gilchrist-ét. A másik Rossetti, William Michael, Shelley legnagyobb ismerője, bővítette ki a rávonatkozó ismereteket és Swinburne írta meg az első nagyobb esztétikai tanulmányt róla. Összkiadását kommentárral Yeats látta el, a nagy vizionárius író költő és a legszellemesebb népszerűsítő munkát Chестerton írta róla — ilymódon Blake hírneve az újabb angol irodalom legjobb neveivel fűződik össze elválaszthatatlanul.²⁾

2.

Életrajza az egyszerű ember egyszerű élete, melyet váratlan belső történések szaggatnak olykor bizarr alakúvá. 1757-ben született Londonban, Story verziója szerint³⁾ igen előkelő, de elszegényedett angol családból; egyik öse állítólag admirális volt. Yeats ír származását vitatja szájhagyomány alapján — mert hogy is láthatna valaki viziókat, aki nem ír származású? Az apja kiskereskedő volt és a kispolgári család békés atmoszféráját csak egy mozzanat teszi rendkívülivé: az egész család buzgón tanulmányozza Swedenborgnak akkoriban angolra fordított műveit. Blake, ha maga írta volna, kétségtől itt kezdte volna el életrajzát, ahol szellemi élete kezdődött, téli estéken a családi asztalnál, egy csésze tea és Swedenborg könyve mellett, amikor először kezdte a szóról-szóra vett ég és pokol titkait tanulmányozni. Testi életével nem sokat törődött, se testi születésével; mely előtt már megszámlálhatatlan éveket vélt élni, se testi anyjával, kihez ezeket a kegyetlen sorokat írta:

Didst close my tongue in senseless clay
And me to mortal life betray.
The death of Jesus set me free,
Then what have I to do with thee?⁴⁾

To Tirzah.

Már a gyermeket viziók látogatják; legelső látomása az volt, amit felesége mesélt el Crab Robinsonnak:⁵⁾ Isten odatámasztotta homlokát az ablakhoz. Látott ezenkívül egy fát, melyen angyalok fészkeltek és egyízben találkozott a mezőn Eliézer prófétával; de amikor ezt otthon elmondta, anyja nagyon megverte és viziói hosszú időre megszűntek.

A művészet kerítette most hatalmába, az önmagáért való művészet, viziós metafizikai háttér nélkül. Szorgalmas rézmetsző lett, hosszú éveken át tanult, magas székén ülve és rajzolva a Westminster apátságban, ahol egész életére magába szívta a gótikus formák varázsát, a születendő angol romantika lelkét. De egyszer hir-

²⁾ Mindezeknek a műveknek pontos címét l. a tanulmányhoz csatolt bibliográfiai jegyzetben.

³⁾ A. Th. Story: *William Blake*, London, 1893.

⁴⁾ Bezártad nyelvem értelmetlen agyagba | és elárultál a földi létnek | Jézus halála szabadított meg engem | mi dolgom akkor veled?

⁵⁾ Crab Robinson fontos visszaemlékezései a *Patriotische Annalen*ben jelentek meg, Hamburg 1810. Közli Gilchrist (l. bibliogr.) p. 2:5.

telen haragjában (ingerlékeny természetű volt egész életében) lelökte az állványról egy tanuló társát és ettől kezdve a fiatal festőket kitiltották az apátságból.

A szerelem is ellátogatott hozzá, először a Hamis Leány attitűdjében, majd a Vigasztaló alakjában — ezt a "vigasztaló lelket azután becsülettel feleségül is vette, névszerint Catherine Bouchert, aki mindhalálig mártírosan odaadó társa, barátja és cselédje volt. „Keményen dolgozó teherhordója volt szorgalmas férjének“, írja róla Tatham, Blake barátja és első életrajzírója⁶⁾ és ugyancsak tőle tudjuk, hogy a szegény asszony sorsa nem tartozott a legkönnyebbek közé. Blake semmi földi dologgal nem törődött, pénzt nem volt szabad kérni tőle és ha Mrs. Blake kifogyott a földi javakból, beérte azzal, hogy szomorúan nézett férjére mindaddig, míg az megértette, hogy miről van szó. Mikor feleségül ment Blakehez, még írni sem tudott; később annyira fejlődött, hogy segítő társa lett férjének a rajzolásban és nemcsak hogy szóról-szóra hitte férjének valamennyi vízióját, de lassanként maga is megtanulta a látomások művészetét. Ha Blake víziói elmaradtak, éjszakákon át térden állva imádkoztak együtt, hogy újra megjelenjenek.

Mint házas ember, komolyan nekilátott a kenyérkereső munkához. Ez számára a rézmetszés volt, melyet élete végéig, víziók és felmagasztosulások közt, de mindvégig a mesterember józan és feltétlen munkaszeretetével folytatott. A maga korában mint könyv-illusztrátor volt nevezetes: Young *Éjszakáit*, Blair *The Grave*-c költeményét, Vergiliust és Dantet illusztrálta; szakértők legtöbbször becsülik a *Jób* könyvéhez készült képeinek monumentálisan komor és amellet igazi blakei sajátságokkal teljes hangulatát. Illusztrálta, elsősül, Chaucer *Canterbury Tales*-eit is; ezt az ötletet egy kiadó ellopva tőle, mire Blake röpirat-polémiába bocsátkozott vele és ennek a polémiának köszönhetjük Blake expressis verbis adott, nem allegorikus kijelentéseit a művészetről (*The Descriptive Catalogue*).

3.

Blake, mint képzőművész, éppolyan magábanálló jelenség, mint költői műveiben, — hiszen két megnyilatkozási formája teljesen egyazon gyökéren nőtt. Mint verseiben egyes monománikusan ismétlődő képek, úgy térnek vissza rajzain a stereotyp alakok: a blakei Aggastyán, „hóviharszerű“ szakállával, ahogy Chesterton mondja, és néha a Halált, néha Istent, többnyire pedig a Napok Öregjét, Blake mitológiájának alakját ábrázolja; a szörnyeteg, kis zöld ormányával, mely az embernek mindig a kígyóra vonatkozó freudista magyarázatot juttatja az eszébe; szorongásérzettel terhelt fallusz; — azután a szellemek, akik mindég fejjel lefelé ereszkednek le, de valami rendkívüli magátólérthetődőséggel és csodálatosan kifejezik Blake egész

⁶⁾ Kiadta Russel, *The Letters of W. B., together with His Life by F. Tatham*, edited by A. G. B. Russel, London 1906. p. 11.

paradox lényét. Megint csak Chesterton megfogalmazásában: Övé volt a legtermészetesebb természetfölöttiség.⁷⁾

De a legsúlyosabb paradoxon magában a rajzolás technikájában nyilvánul meg. Blake, a leghomályosabb élettitkok és a legkimondhatatlanabb intuíciók átélője, irtózott mindentől, aminek nem voltak szilárd, határozott konturjai. Szigorúan lineáris művész volt, gyűlölte az olajfestményt, „mert semmi határozott vonalat, semmi pozitív lezárását a formának nem lehet vele elérni, a legnagyobb lángésznek sem: minden vonala szétfolyik és minden világossága szétolvad“.⁸⁾ Gyűlölte Rubenset, gyűlölte Tiziant és főképp késői angol tanítványukat, Joshua Reynoldsot, a Rafaelhez és a Rafael előtti lineáris művészethez való visszatérést sürgette, több, mint félszázaddal az angol prerafaeliták előtt és a lineáris és festői stíluslehetőségek harca fantáziájában messze túlnőve a művészet keretein metafizikai princípiumok gigantomachiájává tornyosodott fel.

A vonalak művészete az igazi látás, minden egyéb hazugság, csak e Világ Istenének a műve, nem örök. „The Infinite alone resides in Definite“, „a Végtelen egyedül a Határozottban székel“.⁹⁾ mondja.

„Aki látni akarja a Látomást, a tökéletes egészet,

Kell, hogy megszervezve lássa azt, Legkisebb

Részleteiben, és nem mint te

Igazságosság ellensége, kívánod; a tiéd szervezetlen

És havas felhő, zivatar és pusztító háború hordozója“.¹⁰⁾

Blakenek ez a szigorú, etikát építő állásfoglalása a határozott vonalak mellett, rajzolásban és életlátásban egyaránt, a klasszicizmussal jegyzi őt el és elválasztja a német romantikától, mellyel egyéb tekintetben annyira rokon; igen helyesen állapítja ezt meg Helene Richter: „Denn im Gegensatz zu den deutschen Romantikern, denen das Geheimnis die blaue Blume ist, und die in unklaren und unbestimmten Ahnungen und Sehnsüchten als in dem Ideal des Gemütszustandes schwelgten, ist für Blake das Mysterium gleichbedeutend mit dem Sündenfalle und dem grossen Fluche, und sonnenhelle Klarheit in abgrundtiefen Geheimnissen ist das Ziel, dem er nachstrebt“.¹¹⁾

A katolikus Chesterton pedig ezért mondja, hogy Blake, minden eltévelyedése dacára, az angyalok között harcol. Mert a keleti, az ördögi misztika, felbontja és a mindenbe olvasztja az egyéniséget, míg a nyugati, az angyali misztika tiszteli a szilárd vonalakat és minden egyéniség külön világát.

⁷⁾ Chesterton (l. bibl.) p. 36.

⁸⁾ Tatham i. m. p. 11.

⁹⁾ *Jerusalem*, ed. Sampson, p. 399.

¹⁰⁾ U. o. p. 408.

¹¹⁾ Helene Richter: *William Blake*, Strassburg, 1904. 110. s.

4.

Kora csak mint rézmetszőt ismerte, ő azonban költői hivatását fontosabbnak tartotta. Első verseskötete — a *Poetical Sketches* — 1783-ban jelent meg, Blake műkedvelő-barátainak kiadásában, bizonyos Rev. Mr. Mathews farizeusos előszavával, mely mentegeti Blake zseniális különbségeit és nagy normális jövőt ígér az ifjúnak. Pedig ez a kötet Blake egyetlen nem-különc műve: verseket tartalmaz, melyek nem akarnak többek lenni, mint versek, lírai önkifejezések. A próféta-ság attitűdje ekkor még távol állt tőle. De már ekkor is, költői technicitásában elkülönült minden elődjétől, Yeats szerint ez az első angol romantikus versgyűjtemény. Oly költői mintaképek inspirálták, amiről kortársai még keveset tudtak: Edmund Spencer régi strófái, az erzsébetkori angol líra kimeríthetetlen érzés-gazdagsága, és drámai töredéke, a *King Edward the Third*, elsőül hozza felszínre az erzsébetkori angol dráma elásott kincseit. Az angol líra igazi, egyetlen és angol hangjai, Shakespeare, Spencer és Milton hangjai, évszázadokon át elveszettnek látszottak, a franciás klasszicizmus-élettlen „dikciója” megölt minden eleven liraiságot — Blake az első, aki hazatalál ehhez a hanghoz, melyen később Wordsworth és Shelley az angol költészet legjava strófáit hangoztatják.

Blakeben a preromantikus művészet összes szála egybefut. Ezekben a fiatal években még csak a legkülsőségesebb érezhető: a multba fordulás. Ő is magába fogadja a preromantika bibliáit: Osiánt, Chatterton hamisítványait és Percy ballada-gyűjteményét, a Westminster-apátságba megtanulja ő is, hogy „a görög művészet matematikai forma, a gót művészet eleven forma”.¹²⁾

A *Poetical Sketches*-en kívül csak egy műve jelent meg életében nyomtatásban, a jelentéktelen *The French Revolution*. (1791). Többi műve számára megtalálta azt a sajátos megjelenési alakot, mely szorosán hozzátartozik a Blake-versek hangulatához és nagyban elősegíti, hogy művei ismeretlenek maradtak. Miután ugyanis hosszú időn át szenvedett a kiadókkal való állandó harcban, egy éjszaka megjelent neki meghalt öccsének lelke, akivel különben Blake úgyszólván minden nap érintkezett, és megtanította, hogyan állítsa elő önmaga a könyveit. Ez a módszer képesítette Blake-et, hogy ugyanarra a lémézre metssze a képeket és a betűket; az íveket pedig utólag színezte, minden egyes példányt külön-külön. Sampson szerint artistikus hajlamai vezették rá, hogy maga állítsa elő könyveit, mint később W. Morris. Ezek a maga-gyártotta könyvek ma már természetesen nagyon ritkák és rendkívül értékesek.

Igy készült az első, igazán blakei verseskötet, a *Songs of Innocence*, 1789-ben. A *Songs of Innocence* gyermekekről szól és gyermekeknek. Játékos, könnyű versek, kéményseprőkről, dajkákról, csecsemőkről és főképp bányayokról — sokszor akkora ügyetlenséggel és túlzó naivitással, hogy az expresszionista festők négerplasztikán

¹²⁾ *The Descriptive Catalogue*, ed. Yeas, p. 214.

okult műveit juttatják az ember eszébe. De az egész kötet tulajdonképpen álarcos költészet, allegorikus, ha úgy tetszik; és a preromantika egyik legintenzívebb formáló akarását juttatja szélsőségesen kifejezésre: az Árkádia-vágyat. A nagy, reménytelen, rousseaui elkívánczozást a természet, az ősegyyszerűség, az igazi emberi után; — csak hogy míg az Árkádia-vágy általában primitív népeket, pásztorokat vagy tündérmese-miliőt keres magának álruhául, Blakenél a gyermekvilág ölti fel Árkádia alakját. És míg a régebbi, a vergiliusi Árkádiában a pásztorok és pásztorlányok kosztümjében előkelő római urak és hölgyek járnak-kelnek, Blakenél az apák, gyermekek, báránycák és barátságos, koronás oroszlánok maszkja alatt nagy metafizikai koncepciók mulatoznak a réteken. A gyermekek a bűnbeesés előtti, vagyis a büntudat előtti emberiséget szimbolizálják és bemutatják, milyen szép volna az élet, ha az emberek megszabadulnának a bűntudattól.

A *Songs of Innocence* versei még mindég normális versek, strófákkal, rimekkel, többnyire megközelíthető értelemmel, sőt kimondott tendenciával. De ugyanabban az évben (1789) kinyomtatja két első „profétikus” könyvét, a *The Book of Thel* és a *The Book of Tiriell*-t. Hosszú, rímnélküli, teljesen „modern” szabad sorokban mithikus alakok vonulnak fel előttünk egy nem-létező mithológiából. Nevük úgy hangzik, mintha valami apokrif bibliából bújtak volna elő (Tiriell, Ijim, Har), de időnkint görögös nevet vesznek fel (Heuxos, Theotormon, Enitharmion) és időnkint az ossziáni kelta csengés romantikája jár velük (Mnetha, Leutha stb.). A történés valami miltoni ösvilág mérhetetlen szikláin, dzsungeljeiben, sötét tengerein játszódik le, ha ugyan történésnek lehet nevezni ezeket a furcsa és stereotyp, allegóriával teljes aktusokat; az alakok gnósztikus-újplatonikus módon emanálódnak egymásból, megláncolják egymást, feldarabolják egymást, kiszabadulnak, vérfertőzést követnek el, világ-tüzeket gyújtanak és átkozódnak. A teremésmithoszok világa ez és a blakei mithológia feltűnő hasonlatosságot mutat ősi rendszerekkel, melyeket Blake sosem ismerhetett. A látnok visszaelmélyült a lélek ősi rétegeibe, ahonnan valaha az asztrális mondák kiszakadtak.

A korábbi profétikus könyvek (*The Daughters of Albion, America, The Song of Los, Ahania, The Song of Urizen* stb.) mély, hasonlíthatatlan költőiséget árasztanak a képek miriádjai között, plaszticitásuk és különös ritmikájuk akkor is magával ragadja az embert, ha egy betűt sem ért allegorikus tartalmukból. De a későbbi, monumentális terjedelmű próféciák: *Vala* (vagy *The Four Zoas*), *Jerusalem* és *Milton*, egyes megdöbbentő filozófiai mélységű helyeket nem számítva, ritmustalanok, absztraktok és élvezhetetlenek.

Mindenki számára megközelíthető a *Songs of Experience* és a *Marriage of Heaven and Hell*, melyet André Gide franciára fordított. A *Songs of Experience*, (A Tapasztalás Dalai) kisebb verseket tartalmaz és amint címe is mutatja, a *Songs of Innocence* folytatása, sokszor a verscímek is megegyeznek: mintegy ugyanazokat a dolgokat mutatja be, csak más megvilágításban, a Tapasztalás, a Bűn-

tudat megvilágításában. Amit a gyermekek ártatlan játékként üztek, most sötét, titkos bűnné válik: a Szerelem. A *Marriage of Heaven and Hell* (Ég és pokol házassága), ez a Swedenborg ellen írt prózai mű, Blake legérthetőbb megnyilatkozása, „emlékezetes vi-ziók” formájában szögezi itt le a később érintendő blakei szatanizmus tételeit. Sok kisebb költeménye, talán a legszebbek, kéziratban maradtak: a Rossetti-féle és a Pickering MS-ben, mígnem a késői lelkesedés felfedezte őket.

5.

Költői és rézmetszői munkája közt Blake élete nyugodtan folyt, jóságos mecénások mindig akadtak. Ilyen volt Hayley, a költő-földesúr, akinek birtokán, Felphamben, három évet töltött a Blake-házaspár. Itt történt, hogy Blake egy este hazatérve egy katonát talált kertjében, akit erőszakkal kidobott onnét, mire a katona bevádolta, hogy Blake Napoleont éltette (ez nincs is kizárva). Blake törvényszék elé került, de Hayley közbenjárására felmentették. A katonát megörökitette, mint fontos gonosz szellemet, egyik profétikus írásában. Hayleyt később nagyön megútálta, — mert semmit sem olv nehéz elviselni, mint egy jótéteményt; nem kisebb dologgal vádolta, mint hogy el akarta csábítani a feleségét és hogy orgyilkost fogadott ellene.

El is költözött Felphamből, vissza Londonba, hol egy Varley nevű spiritizta vette pártfogásába, abban a reményben, hogy a nagy vizionárius megidézi majd neki a holtak szellemét. Blake csakugyan szolgálatkésznek bizonyult: kíváncsira lerajzolta a halott angol uralkodókat, amint megjelentek előtte, asztala mellé ültek és tolakodtak, hogy melyiküket rajzolja először. Lerajzolta az Embert, Aki A Piramisokat Építette és a Bolha Szellemét is, még pedig két példányban: egyszer csukott szájjal és egyszer, miután rajzolás közben kinyitotta a száját és kilátszottak hosszú hegyes fogai. De mindezeket a szellemeket csak Blake látta egymaga, és Varley nem volt megelégedve a dologgal . . .¹³⁾

Blake legrosszabb évei következnek most, 1810—1817. Az élet-rajzírók semmiféle jövedelmi forrást, semmi mecénást nem tudnak kimutatni. Ez a hallgatás megerősíteni látszik Keynes feltevését, mely a *Revue Britannique* egy cikkén alapul: hogy Blake ezt az időt az örültek házában töltötte.¹⁴⁾ Ezalatt az idő alatt már nem írt, utolsó profétikus művét, *Milton*-t, 1810-ben fejezte be. Ekkor már ráeszmélt arra, hogy nem szükséges leírni semmit — valami sajátos belső közlési módot talált ki, melynek segítségével műveit, amint megszülettek, közvetlenül átadta hűséges olvasóinak, az angyaloknak. Saját bevallása szerint írt „hat vagy hét eposzt, oly hosszút, mint Homéroszéi és húsz tragédiát, oly hosszút, mint *Macbeth*“¹⁵⁾ melyek a

¹³⁾ *A Treatise on Zoodiacal Physiognomy*, by John Varley, London, 1828. Kivonatolva közli Symons (l. bibl.)

¹⁴⁾ Keynes (l. bibl.) p. 309. *Revue Britannique*, Paris 1833, július.

¹⁵⁾ Crab Robinson i. m., Gilchrist p. 392.

menyországban nagy sikert arattak és az angyalok állandó olvasmányát képezik. „Sokkal híresebb vagyok a menyországban műveimért, mondja, mint amennyire csak fel is tudom fogni. Agyamban dolgozószobák és termek vannak tele régi képekkel és könyvekkel, melyeket az öröklétben írtam és festettem, halandó életem előtt, és ezeket a műveket arkangyalok élvezik és tanulmányozzák. Miért aggódom tehát a halandó pénz és hír miatt?”

Vagy amint egy versében gyönyörűen mondja:

„For above Time's troubled fountains,
On the great Atlantic mountains,
In my golden house on high,
There they hide eternally“.¹⁶⁾

Utolsó tíz esztendejét békésen töltötte el Londonban, a pihenő próféta attitűdjében, körülvéve fiatal tanítványokkal és érdeklődőkkel. Kortársai örültek tartották; főképp Leigh Hunt hangoztatta ezt, aki megírta, hogy egy ízben, mikor együtt sétáltak, Blake hirtelen lekapta a kalapját; „kinek köszön?” — kérdezte Leigh Hunt; „semmi” — felelte Blake — „csak Szent Pál apostol repült épen erre”. De a halála olyan volt, mint egy szenté, mint egy szent művészé; halálos ágyán még lerajzolta feleségét és maga-szerzette himnuszokat énekelve szenderedett el. Halála után Tatham, aki az irvingita szigorú szektába tartozott és mint ilyen, angyalnak nevezette magát, állítólag elégette Blake hátrahagyott kéziratait, mert az ördög sugalmazta azokat. (Sampson az elégetést kétségbevonja, Yeats igaznak tartja.)

6.

Blakeről írván, mi sem zárkozhatunk el a Blake-kutatás legfőbb kérdése előtt: miben állt tulajdonképpen Blake próféciája? A kor nagy fordulóján, amikor évszázadok klasszikus tradíciói összeomlottak, hogy helyet adjanak az újnak, vagyis a nagyon réginek; — mi volt az a tan vagy az a szemlélet inkább, mely sajátos és individuális mivoltában mégis a kor összes áramlatát páratlanul pregnáns módon foglalta össze? (Van Tieghem összefoglaló művében a preromantikáról egy név sem szerepel annyit, mint Blake-é.)

A kérdésre valamennyi Blake-kutató másképen felel, mert mindegyik a maga mondanivalóját olvassa ki Blake mélyértelmű jóslataiból. Ez nem is csodálatos, mert az új szemlélet Blakeben még konkrét egységet alkotott és víziójában magába foglalta mindazt az új tendenciát, mely később differenciálódott és absztrahálódott és lett belőle az, amit úgy hívunk: XIX. század. Blake oeuvrejében, épúgy mint Goetheében, ez az egész komplexum benne van. Ezért

¹⁶⁾ Mert magasan az Idő zavaros forrásai fölött, | a nagy atlanti hegyeken, | arany házamban odafenn, | rejteznek örökösen.

igaza van Swinburnenek, aki a pantheistát látja benne, igaza van D. G. Rossettinek, aki vallásos keresztény művésznek nézi, a dűrieri fajtából, igaza van Ellisnek és Yeatsnek, akik próféciáiból művészetelméleti igazságokat olvasnak ki, az inspirált művészet igazát, igaza van Bergernek, aki Bergson, és igaza van Symonnek, aki Nietzsche előfutárját keresi benne; és igaza van Helene Richternek is, amikor a romantikus *öntudathasadás* alapján próbálja megérteni. Mindez benne van Blakeben és ő mindenkinek az előfutárja, Wordsworthtól Whitmanig és Schellingtől Freudig.

Ennek a végtelenül komplikált tartalomnak eleven középpontját mégis minden kétségen kívül a misztikus élmény adja. Blake beleesik abba a misztikus hullámba, mely a XVIII. századon, racionalizmus és felvilágosodás építményei alatt, végighúzódik, melynek két ellentétes pólusa Swedenborg, a tiszta látnok és Cagliostro, a bűvész, és amelyet Angliában Wesley és a methodista egyház képviselnek.¹⁷⁾ Swedenborg a teázó asztal mellett volt Blake első szellemi élménye, ehhez hozzájárult később a romantikus misztika nagy erőforrása, Jakob Böhm e, kinek művéről írja Novalis:

In diesem Buche bricht der Morgen
In deine düstre Zeit herein,¹⁸⁾

alluzióval az „Aurora” címre.

De ezek a szellemi ősök mit sem jelentenének, ha Blake nem ismerte volna kora ifjúságától fogva magát a misztikus élményt, az Unio Mystica-t, az Istennel és a mindennel való egység tudatát, melyet Swinburne pantheizmusnak néz. Ez az egység a legfőbb Hatalmakkal, ez a hatalomtudat festi meg Blake különös páthosát.

És ő megcsókolt engem és éppé mosott,
És én egy ember lettem vele, fölkelvén erőmben, —
Késő volt már visszavonulnom, Los belépett lelkembe,
Egészen birtokába vettek engem erőszakai! Felkeltem dühvel és erővel.¹⁹⁾

A misztikus, titokzatos egyesülésében, átéli minden dolog lényegét és az igazi világ ezentúl nem rajta kívül van, hanem belül, a többi mind csak látszat. Blake is hirdeti ezt az örök misztikus tanítást.

Amint tulajdon kebledben hordod Menyországodat
És Földedet és mindent, valamit csak látsz, ámbátor Kívülnek látszik, de Belül
Van képzeletedben, melynek e Halandóság Világa csak az árnya.²⁰⁾

Theológiája misztikus theológia: Isten is rajtunk belül van. Ezért gondolja Berger, Blake alapos francia ismerője: azt lehetne

¹⁷⁾ Blake és Wesley kapcsolatát l. Symons, p. 17.

¹⁸⁾ An Tieck.

¹⁹⁾ Milton, Ed. Sampson p. 20.

²⁰⁾ Jerusalem, ed. Sampson p. 71.

majdnem mondani, hogy nincsen Istene.²¹⁾ Pedig Blake hisz Istenben, csak óva int:

Ne keresd mennyei atyádat az egeken túl,
Ott csak a Chaosz lakik és az ősi Éjszaka.²²⁾

és másutt:

Te is az Öröklétben laksz,
Te ember vagy, — Isten se több.²³⁾

A misztikus közöttünk él és mégis egy másik világban, — mert e világ dolgai, melyeket mi végérvényeseknek hiszünk, az ő számára csak szimbolumok, a Jelenségek egész világa csak példázat valami másról, a Másról, az Igaziról. Így kezdődik el Blake miszticizmusában a romantikus-szimbolista világlátás. Még a nagyon reális földrajzi fogalmak is csak szimbolumok Blakenél, akár Hölderlinnél: Európa az absztrakt értelem, Amerika a szabadság szimboluma.

Ez a „kettős látás“. Az egész világ, mellyel a megszállott lelke oly végtelenül egy, titokzatos korrespondenciában áll vele: dolgok, melyek mások számára jelentéktelenek, az ő számára mélyértelmű intésekkel válnak, megéri a tárgyak szavát, mert át-lát rajtuk, a Látszaton túl az Igazságig. „Aki nem ismeri az Igazságot látás útján, nem érdemi meg, hogy felismerje azt“ — mondja a festő-misztikus, aki a látásba koncentrált lelkét.²⁴⁾ Buttszőz írt verses levelében leírja, mi minden történik vele egy sétáján: halott apja jön utána a szélben, halott öccse mögötte és János bátyja, „a gonosz“, egy felhőben rejtkezik. Végre is vitába bocsátkozik egy kóróval, mely maradásra inti:

What to others a trifle appears,
Fills me full of smiles or tears,

For double the vision my eyes do see,
And a double vision is always with me.
With my inward eye, 'tis an old man grey,
With my outward, a thistle across my way.²⁵⁾

És aki a kórót kórónak nézné, elveszett ember a festő és a misztikus szempontjából.

A festő-misztikus kettős látása minden dolgot megelevenít és Isten jelenlétével tölt el, hasonlíthatatlanul több realitással, mint a

²¹⁾ Berger (l. bibl.) p. 108.

²²⁾ Vala, ed. Sampson, p. 202.

²³⁾ *The Everlasting Gospel*, ed. Yeats p. 107.

²⁴⁾ *Marginal Notes to Reynold's Discourses*, Ed. Yeats p. 254.

²⁵⁾ Ami másnak semmiségnek tűnik, | engem könnyel vagy mosollyal tölt el, | mert kettős látást lát a szemem, | és kettős látás van mindég velem | belső szememnek ősz öreg ember | külső szememnek kóró az utamon. Ed. Yeats, p. 175.

filozófiai pantheizmus a német romantikában, vagy mint az angol költők szinte obligát természetrajongó pantheizmusa a Wordsworth-Shelley-Swinburne vonalon. Amazok, minden rajongásuk ellenére, valahogy mindig kívül állnak a Nagy Egységen és kapcsolatuk vele a Vágy kapcsolata, — és a Vágy mindig azt irányozza, ami rajtunk kívül áll. Blake pedig, vágy és páthosz nélkül, pusztán látása útján, résztvesz minden dologban és relációja a Mindenséghez nem a vágy, hanem az emberi részvét az emberi Mindenséggel.

Annak a misztikus érzésnek kifejezésére, hogy minden fájdalom a dolgok mélyén valamiképp együvé tartozik és egy Titokzatos Egység fájdalma voltaképp, D o s z t ö j e v s z k i j előtt Blake találta meg a legszebb szavakat. Ezt variálják hosszú és páratlanul frapáns felsorolásban Blake „közmondásai“, ebben cseng ki a nehéz értelmű *The Grey Monk* ballada:

For the tear is an intellectual thing,
And a sigh is the sword of an Angel King,
And the bitter groan of a martyr's woe
Is an arrow from the Almighty's bow.²⁶⁾

A kettős látás választja el talán leginkább Blakét a többi misztikustól és ez jelöli ki külön helyét az irodalom és a misztika történetében. Shelley és Swinburne csak költők voltak és nem misztikus átélők, Swedenborg csak misztikus volt és nem költő, — de ha voltak is misztikus költők a misztikus századokban, nem volt, aki egy személyben festő is lett volna. Más költő is megpróbálta szavakba foglalni a misztikus élmény érzésanyagát, de senki, mint Blake, nem tudta ábrázolni a misztikus átélés tartalmi mozzanatait, a víziókat és főképp a látható világot, mint látnoki víziót, amint a misztikus fantáziájában átlényegül. „Mások (misztikusok) a teológiából és az alchimiából merítették hasonlataikat, ő pedig a tavasz virágaiból és a nyár faleveleiből.”²⁷⁾

7.

Misztikus látásának különös színei seholsem csillognak oly erős, földalatti tüztől átfűtve, mint ahol ethikai meggyőződéseit hirdeti, melyek bizonyos fokig szintén magukbanállók, szélsőséges voltakban, a misztika történetében.

Minden misztika lázadás. A misztikus, csupán belső, titkos élményeire „introvertálva“, megveti a külső dolgokat valamennyit, mindent, amit a közönséges ember fontosnak, nagynak, sőt szentnek tart. Szent Bernát lángoló páthoszával, Kempis Tamás apodiktikus csöndességével elítéli az emberi megismerés hívságait, Meister Eck-

²⁶⁾ Mert a könny értelmes dolog | és a sóhaj egy angyal-király kardja | és egy martir jajának keserű nyögése | a Mindenható ijábjából kilőtt nyíl.

²⁷⁾ *The Works of W. B., The Muses Library, Introductory by W. B. Yeats, p. 27.*

hart és a német misztika, melyből Luther „sola fides iustificat“-ja ki-sarjadt, fölöslegesnek nyilvánítja az emberi tetteket, a jötteket, „a közjó a hitvány, a képmutató és hízogó védekezése“ — mondja Blake.²⁸⁾ A Tetteket a törvények szabályozzák, — minden misztikus felülállónak érzi magát a törvényeken. A Törvények a ki-nem-választottakra, a megváltatlanokra vonatkoznak csupán és téved, aki a törvények megtartása által akar üdvözülni; csak az üdvözül, aki a megváltás átélése által átlép a Törvényeken. Ezt tanítja minden misztika.

Itt találkozik Blake miszticizmusa a születő XIX. századdal, itt ömlik bele, hasonlatosan a német romantikához, az új század legnagyobb gondolatfolyójába: ami a Szabadság. Misztika és racionalizmus hullámai egyképen ezt a folyót táplálják; évezredes béklyók, örökig tartók talán, ekkor kezdenek sebet vágni az emberi lelken és Blake egyike a legfájdalmasabb felkiáltóknak.

Blake etikai alapattitűdje a Lázadóé. Sátánoskodó keserűségének sötét fantáziáiban már Beaudelaire-t és iskoláját sejteti, a századeleji optimista lázadókon messze túl. Máskor meg, mikor korának általános leláncoltságát rajzolja, a legmodernebbekkel, a kollektív keserűség költőivel rokon a megtévesztésig:

Minden ház barlang, minden ember megkötözve: az árnyék
telve kísértetekkel és az ablakokat vas átkok szövik be,
Az ajtók fölött: „Ne tedd“ és a kéményekre „Félelem“ írva,
Nyakuk körül vasláncokkal — a falhoz kötve —
A polgárok: ólom-béklyókban a külvárosok lakói
Járnak nehézkesen: lágyak és hajlottak a falusiak csontjai.²⁹⁾

Az amerikai szabadságharc és a francia forradalom kora ez, az emberi jogok, a politikai szabadság kora. Blake jakobinus-sapkában sétál London utcáin, hőskölteményt ír Amerikáról és a francia forradalomról és az emberi jogokat az állatokra is ki akarja terjeszteni.

De a népszabadság eszméje nem sokáig tudta foglalkoztatni a misztikust; hiszen a politikai elnyomatás olyan semmiség ahhoz a másik, nagyobb elnyomatáshoz képest, amit minden ember érez a lelkében: ez a leláncoltság a Büntudat. Önmagunkban hordunk egy ellenséget, aki ráírja lelkünk ajtajára: „Ne tedd“, ne tedd azokat a dolgokat, amiket legjobban megkívánsz. Ezt az ellenséget lelkiismeretnek is szokták nevezni; Blake Spectre-nek, kísértetnek hívja és egész mitológiai rendszere az ember és a világ két ellentétes részének, a Kísértetnek és az Emanációnak (a Szenvedély, az élan vital, a fantázia, az emocionális rész általában vagy valami ilyesmi) harcán épül fel.

²⁸⁾ *Jerusalem*, ed. Sampson p. 399.

²⁹⁾ *Europe*, ed. Sampson p. 309.

Each Man is in his Spectre's power
 Until the arrival of the hour,
 When his Humanity 'awake
 And cast his Spectre into the Lake.³⁰⁾

Hogyan keletkezett a Spectre, az eleven élettől levált absztrakt ember és vele hogyan keletkezett a bűn és a bűntudat, az önszemlő ember, a kísértetember szörnyű átka? Lehetséges-e, hogy ugyanaz az Alkotó, aki a világot jónak és szépnek teremtette, mert hisz ő a Jóság, — teremtette volna a bűnt is? Aki a bárányt, ugyanaz alkotta volna a tigrist is?³¹ Vagy pedig ki?

Ezen töpreng Blake a prófétikus könyvek kuszaértelmű sorain keresztül és hogy feleletet adjon, megkonstruálja hatalmas mitológiai rendszerét. És ez a mitológiai rendszer (az utolsó talán az európai szellem történetében) sajátosan hasonlít azokéhoz, akik először vetették föl a bűn keletkezésének kérdését: a gnosztikusokéhoz. Nagy kérdés, ismerte-e Blake a gnosztikusoknak, Bardesanes-nek és a marcionitáknak az erre vonatkozó tanait. Máshonnan nem ismerhette, mint Mosheim régi *Allgemeine Ketzergeschichte*-jéből, Berger azt gondolja, hogy nem olvasta ezt a könyvet, Helene Richter felteszi, hogy olvasta, de nem bizonyítja. Bizonyos halvány gnosztikus tradíció áthúzódik az európai századokon: felüti a fejét az albigenseknél, majd talán a reformáció egyes eldugottabb szektájában, — Blakehez ki tudja milyen furcsa, földalatti úton került, ha ugyan nem magától jött rá ugyanazokra a következtetésekre, mint tizenhét évszázaddal előtte a gnosztikusok.

A marcioniták tanítása szerint az Ó-Testamentum Jehovája, ki a világot teremtette és a törvények kőtabláit adta, nem azonos a végtelen jóságú Istennel, ki Krisztust küldte Megváltóul a földre, hanem egy gonosz, lázadó szellem, egy démiurgosz, kézműves, ki az ősi egységből kitaszítva az ürbe, végtelen unalmában alkotta a világot, a törvényt és az embert. Az igaz Isten rajta és a törvényen messze túl van. Aki a gnózisra, az igaz Isten megismerésére jutott, nincs többé alávetve Jehova törvényeinek.

Blake kozmogóniája egészen hasonló. A világot Urizen teremtette, amikor Emanációja elhagyta és csak Kisértetrésze maradt meg. Láncot kovácsolt az Órákból és Percekből és bekötözte a világot az Idő láncába és megalkotta a törvényeket. Urizen harcban áll Losszal, a fényes, szabadságos szellemmel, a prófétikus könyvek megmérhetetlen bonyodalmain keresztül, míg nem az idők végezetével a szabadság győzedelmeskedni fog, a sírok megnyílnak:

And milk and blood and glanduous wine
 In rivers rush, and shout and dance,
 In mountain, dale and plain.³²⁾

³⁰⁾ Minden ember kísértete hatalmában van | mignem eljön az óra | mikor felébred embervolta | s a kísértet a tőbe dobja. *Jerusalem*, ed. Sampson p. 394.

³¹⁾ V. ö. Blake legszebb versét: *The Tiger*.

³²⁾ *Song of Los*, ed. Sampson p. 334. És tej és vér és bor | patakokban ömölnek és tánc és kiáltás | hegyen, völgyön és síkon.

A hegeli történelemritmust látjuk már itt kirajzolódni, a Bűnbeesés előtti, alatti és utáni világ triászában, a romantika kedvenc gondolatát.

Tehát Urizen, a gonosz Isten alkotta a törvényeket; bűn pedig csak azért van, mert törvények vannak. De a misztikus, aki felismerte Urizen álságait, aki tudja, hogy „Mózes a Sinai hegyén sötét csalás képeit látta”,³³⁾ túljutott Jón és Rosszon:

Nem törődöm vele, Jó-e egy ember vagy Rossz, amivel törődöm:
Vajjon Bölcs ember-e vagy Bolond. Menj, vedd le a Szentséget
És öltözz Értelembe.³⁴⁾

(Értelem alatt, természetesen, nem a ráció, hanem a misztikus megismerés értendő.)

Minden, ami bűnnek látszik, csak egy lélekállapot, (state), amin a lélek keresztülmegy, de ami nem változtat lényegén. „Minden ringyó valaha szűz volt, minden bűnös egy kedves kisgyermek”³⁵⁾ és későbbi változásai csak átfutó állapotok.

Eddig a tanításig sok más misztikus is eljutott, de ami most következik, Blake *szatanizmus*a, az sajátosan az övé és bizonynyal lelke különös konstrukciójával függ össze valamikép.

Ha e világ Istene, a Biblia Istene, gonosz Isten, akkor szolgálai, az angyalok is gonoszok, és ellenségei, az ördögök, az igaz és jó szellemek. Ez a distinkció Blakera nézve igen fontos volt, mert hiszen naponta érintkezett angyalokkal és ördögökkel, amint a *Marriage of Heaven and Hell* emlékezetes víziói tanúsítják. Az itt megjelenő angyalok valóban rendkívül ellenszenvesek: nyárspolgári törvénytiszteletükhöz még bizonyos önelégült nagyképűség is járul; nem csoda, ha Blake művészelke nem tudta őket elviselni.

„Általában azt találtam, hogy az angyalok hiúságukban mindig úgy beszélnek, mintha egyedül ők lennének bölcssek; ez az elbizakodott szemtelenség a szisztématis okoskodásból ered”.³⁶⁾ Az angyalok, mint minden nyárspolgár, racionalisták. De nem javíthatatlanok: Blakenek sikerült egy angyalt megtérítenie a maga igazára. „Ez az angyal, írja, aki most már ördöggé vált, különösen jó barátom; sokszor olvassuk együtt a Bibliát pokoli vagy ördögi értelmében, melyet e világ még meg fog kapni, ha jól viseli magát”.³⁷⁾

Angyaloknak és ördögöknek ez a szerepcseréje nagyban hozzájárul Blake érthetlenségéhez, — ez a megfordítottság okozza, hogy, amint *Chesterton* mondja, „Blake leírja egyik legkolosszálisabb meggyőződését és az átlagolvasó azt hiszi, hogy sajtóhiba”.³⁸⁾

³³⁾ *Milton*, ed. Sampson p. 254.

³⁴⁾ *Jérusalem*, ed. Samp. p. 339.

³⁵⁾ U. o. p. 401.

³⁶⁾ *Marriage of Heaven and Hell*, Ed. Yeats p. 190.

³⁷⁾ U. o. p. 193.

³⁸⁾ *Chesterton* (l. bibl.) p. 143.

Mindez csak szeszélynek és különködésnek tűnik az olyan ember szemében, aki nem szokta meg, hogy angyalokkal vitatkozzék és prófétákkal ebédeljen, mint Blake. De ezeknek a barokkosan elcsavart gondolatoknak megvolt a mélységes lélektani alapja, aminthogy minden gondolat csak a lelki élmény fura csavarulatait követi, sötétben tapogatózva. Magyarázatot ad Blake sátánosságára egyik titokzatosnak látszó kijelentése, melyet eddig egyik kommentátora sem méltatott:

Amikor a Gondolat barlangokba van zárva,
Akkor a Szerelem a legmélyebb pokolban mutatja gyökerét.³⁹⁾

Amikor az erkölcsi világ a büntudat láncában nyög, az igazi szerelem, az ős Erosz, bűnnek van nyilvánítva — és ezért áll Blake a Pokol pártjára: az Erosz pártjára, szemben az angyalokkal. A Szerelem az a pont, ahol Blake támadása a Törvények és a Büntudat ellen legerősebben lép fel. És egy furcsa paradoxonnal Blake, a misztikus, a szabad-szerelem apostola lesz. Az egész *Songs of Experience*-t ennek a gondolatnak szentelte; de végig az egész blakei oeuvreben, Szabadság alatt első sorban mindég a Szerelem szabadságát kell érteni.

Semmiféle nép kiválóságait nem foglalkoztatta annyit a szabad-szerelem, mint az angolokét, — talán mert sehol sem olyan szigorú a nemi élet morálja. Blake fiatalabb kortársa, William Godwin (1756—1836), a szabadszerelem theoretikus alapvetője, leánya pedig Shelleyvel megvalósítja Svájcban a theoriákat, a hármásban való házasságot, az angol publikum hatalmas, felháborodott érdeklődése mellett.⁴⁰⁾ De ezek „szabadgondolkodók” voltak — hogyan egyeztette össze azonban az áhitatos Blake a szabadszerelmet vallásával?

Minden misztika életigenlés. Ennek csak látszólag mond ellent az aszkézis, mellyel a nagy misztikusok magukat sanyargatják, — a misztikus számára az aszkézis nem öncél, nem is érdemszerzés, hanem csak eszköz: praktikus előkészület a misztikus élményre, az ekstázis életigenlő gyönyörűségére. A misztikus a végtelenig felmagasztosult életpillanatok hívője: az ekstázis pillanata nem áll kívül az életen, mint valami túlvilág, hanem az élet legmagasabb határértéke épen, a misztikus mennyei boldogságot élvez ezen a földön, nem tagadhatja tehát egészében a földi életet és gyönyörűségeit. A nagy misztikusok írásai tele vannak az érzéki öröm kifejezésével. A misztika a vitalizmus egy fajtája. „Minden, ami él, szent”, mondja Blake.

Amit szerelemnek hívnak, szintén eksztatikus pillanatok kerete, misztikus élmény, úgy lehet, annak, aki a misztika módján tudja átélni; és minden ember számára a legegyszerűbb út az ekstázis felé. Az álomszimbolikában, a pszichoanalízis tanítása szerint, coitus és ekstázis szimbolumai egybeesnek; rég ismert dolog, hogy misz-

³⁹⁾ *The Four Zoas*, ed. Sampson, p. 356.

⁴⁰⁾ Blake ismerhette Godwint, hiszen feleségének, Mary Wollstonecraft-nek egy művét illusztrálta

tikusok és alchimisták a misztikus élmény szimbolusául a coitust használják: az Egyesülést. Ilymód került Blake tanépületébe a szabadszerelem. A Szabadság törvénytörő kultusza és a misztikus élmény mindenfölöttisége ebben a posztulátumban csúcsosodnak ki.

Blake biográfusai tudni vélik, hogy megvolt az „élmény-alapja” is Blake házasságellenes periodusának, mely 1790—1795-ig tartott. Mindenekelőtt keresztül akarta vinni a gyakorlatban is elvét, hogy a szerelemben nem szabad semmi rejtettnek, titokzatosnak lennie; csak a büntudatos, a megváltatlan ember rejtőzködik szerelmével és rejtőzködése által lesz a szerelem bűnné. Egy ízben Blaket barátja, Linnel meglátogatta és őt és feleségét a lugasban találta, ahol teljesen meztelenül ültek, az *Elvesztett Paradicsommal* a kezükben, melyből váltakozva olvasták fel Ádám és Éva paradicsomi dialógusát. Linnel zavartan vissza akart vonulni, de Blake nem engedte: „Miért szégyeli magát? Hát a paradicsomban nem így volt?”⁴¹⁾

Vallomásszerű, nem prófétikus, kéziratban maradt versei (*In a Myrtle Shade, My Pretty Rose Tree, a William Bond*-ballada stb.) azt bizonyítják, hogy egy időben minden elmélettől és próféciától függetlenül nagyon terhesnek érezte a házasság „édes igáját”:

Why should I be bound to thee,
O my lovely myrtle tree?
Love, free love, cannot be bound
To any tree that grows on ground.⁴²⁾

És elvágyódása a mirtusfától, úgy látszik, nem volt egészen személytelen és tárgyaltan. Ezt mondja már D. G. Rossetti is: „Tudvalévő, hogy a féltékenység árnyéka, a megalapozatlanságtól nagyon távol, egy pillanatra ráhullott szegény Catherine Blake házasságlehetére és megállapított, hogy ez a féltékenység egy borzasztó és nehéz válságban teljesedett ki.”⁴³⁾ Ellis és Yeats többet is tudnak: „Azt mondják, hogy Blake, ótestamentumi modorban, háztartását egy ágyassal akarta kibővíteni, de feladta ezt a tervét, mert Mrs. Blake nagyon sírt.”⁴⁴⁾ Amin legfeljebb Blake csodálkozhatott.

8.

Blakenél, mint Dantenál és mint az álomban — (álomképzés és misztikus költészet oly közeli rokonok) — mindennek három értelme van. Van először is egy szó szerinti értelme. Ez az, amit a Blake-kutatók leginkább elhanyagolnak.⁴⁵⁾ Nem veszik észre, hogy

⁴¹⁾ Gilchrist i. m. 112. pp.

⁴²⁾ Miért lennék én hozzádkötve, ó én kedves mirtusfám? a szerelmet, a szabad szerelmet nem lehet megkötözni, semmiféle fához, mely a földön nő. Ed. Yeats p. 102.

⁴³⁾ Gilchrist i. m. II. 87.

⁴⁴⁾ Ellis and Yeats p. 115.

⁴⁵⁾ Kivéve Bergert.

a prófétikus könyvek végtelen harcai szószerinti harcok lehetnek, a világot teremtő ős természeti erők harcai; hiszen a természetfilozófia kora ez, Baader, Novalis és Schelling lélektőszomszédságában vagyunk; a *Faust* második részét is a ma már nehezen érthető, de akkor nyilvánvaló és szószerint érthető természetfilozófiai spekuláció teszi homályossá. Ezen az értelmén kívül van egy emocionális értelme, vagy inkább tendenciája: a lázadás, a Szabadság, a szabadszerelem prófétizálása. És van egy harmadik értelme is: a lélektani. Berger is a mithikus alakokat lélekállapotok szimbolizálásának tekinti.⁴⁶⁾ Minden misztikus írás lélektani tárgyú: Dante mystico viaggio-ja is tulajdonképpen a léleknek önmagában, az önmaga mélységeiben és magasságaiban való utazását ábrázolja, míg nem eljut az önmagában székelő Isten elé, az Unio Mystica-ig.

Ezért igaza van Helene Richternek, mikor a szabadszerelemre vonatkozó versek értelmét úgy mélyíti el, hogy ezek szerint a tudatalatti rétegek felszabadítására vonatkoznak, a szabad szerelem csak kiragadott konkretizálása. Minden Váagnak, ami a tudatalatti nagy lélekpincékben szunnyad — ezek a versek harcosai a nagy romantikus forradalomnak, mely a költészet fundamentumát egy emelettel lejjebb ásta bele az emberi lélekbe és felszabadította; mondhatóvá tett lélekrétegeket, melyek eladdig hangtalanok voltak, mint az alvilági sivatagok a Milton sokat emlegetett költeményében.

Elaknak a lélektani felismerései, vagyis a tudatalatti felszabadítása, egyúttal művészetelméleti forradalom is, gyakorlatban és elméletben egyaránt, a *romantika* első nagy fegyverténye. Gyakorlatban: mert verseibe beleszabadítja fantáziáját minden visszatartás nélkül és nem rösteli, hogy eksztázisában verseibe hurcolja az ősi, leláncolt, hangtalanságra ítélt démoni erőket is; elméletben: mert versei rejtett példázatokkal és nyíltan hirdetik, hogy így is kell tenni. Ami a politikában a francia forradalom, ami a társadalomban a szabadszerelem, az a költészet területén a Fantázia lázadása, a preromantikus, a romantikus lázadás.

A preromantikus lázadás első rohama a racionalizmus ellen irányul. Blake gyűlölte Bacont, az empirizmus megalapítóját, mert hiszen a tapasztalás csak a látszatvilág hazugságaira vonatkozik, az igaz világ megismerése csak intuitív úton történhetik; gyűlölte Newtont, mert mechanizálta a világegyetemet, mely eleven és szabad erők játéka; gyűlölte a görögöket, gyűlölte Drydent és Popeot, akik a költészetet görögössé, racionálissá tették; — mert „a görög forma matematikai forma, a gót forma eleven forma. A matematikai forma örök a gondolkodó értelemben; az élő forma örök létezés.”⁴⁷⁾ „Homeros és Ovidius, Plato és Cicero ellopott és elferdített írásai, melyeket minden embernek meg kellene vetnie, csellel kijátszottak a Biblia felsége ellen; de mikor ideje eljő, hogy az új kor megnyilatkozzék, minden rendbe jön és a régebbi és tudato-

⁴⁶⁾ Berger i. m. 144. pp

⁴⁷⁾ Ed. Sampson p. 431

san és bevallottan inspirált emberek művei ismét elfoglalják méltó helyüket és az Emlékezet Leányai az Inspiráció Leányaivá válnak⁴⁸⁾

Az *Inspiráció*: a preromantikus kötéltől második igéje, a romantikus forradalom második és döntő rohama. Blakenél az inspiráció többet jelent, mint művészetet, eszközt műalkotások létrehozására. Valamint Novalis köre bizonyos teremtő, nem csupán művészileg, hanem az objektív világban teremtő erőt tulajdonított az inspirált, eksztáziált fantáziának (mágikus idealizmus), Blake is metafizikai szerepet tulajdonít neki: az inspirált ember legyőzte a benne lappangó kísértetet, a bűntudatot, mely egyúttal az abszraktt, spekulatív értelem. Az inspirált ember a megváltott ember, a boldog ember, az egyedül igaz ember és az emberiség fejlődése az, hogy idővel mindenki leveti kísértetrészét és inspirált emberré válik. Éppen ezért: jó kereszténynek lenni annyit tesz, mint inspirált művésznak lenni; Krisztus és az apostolok is azok voltak.⁴⁹⁾ Az inspirált művész átlát a Látszaton a Lényegig és belátása útján világok harcában vesz részt; művészetével, mely az Igazat ábrázolja, győzelemre viszi az Igaz ügyet.

Blake inspiráltsága lélektani szempontból tekintve elsősorban kettős látásában nyilvánult meg. „Aki nem képzel (fantáziál) erősebb és jobb vonalakban és erősebb és jobb megvilágításban, mint amilyent veszendő és halandó szemével láthat, nem képzel egyáltalán. E mű festője állíthatja, hogy minden elképzelése mérhetetlenül tökéletesebbnek és pontosabban szervezettnek látszik neki, mint bármilyen, amit halandó szemével látott⁵⁰⁾” Látomásának objektív valóságában feltétlenül hisz, ellentétben a megvetett racionalista művészzel, kinek víziója csak az emlékezetből kombinálódik.

Ami Lenni látszik, Van: azoknak, akiknek

Lenni látszik, és terhes a legszörnyűbb

Következményekkel azoknak, akiknek Lenni látszik.⁵¹⁾

De Blake inspirációja nem volt pusztára vizuális; ismerte a verbális inspirációt is és erre vonatkozó vallomásai sokkal furcsábbak, — aminthogy általában mint festő, sokkal normálisabb volt, mint költői minőségben. Több helyen a legnagyobb határozottsággal állítja, hogy műveit szellemek diktálása alapján írta; — az inspiráció tehát abban az extrém formában lépett fel nála, mint egyes szent könyvek íróinál, pl. a *Septuaginta* fordítóinál, a legenda szerint. „Ezt a Költeményt (*Jerusalem*) közvetlen diktálás alapján írtam, tizenkét vagy olykor húsz és harminc sort egyszerre, előzetes elmélkedés nélkül, sőt akaratom ellenére. Az idő, melybe írása került, ilymód

⁴⁸⁾ *Preface to Milton*, ed. Sampson p. 369.

⁴⁹⁾ *The Descriptive Catalogue*. Ed. Yeats.

⁵⁰⁾ U. o.

⁵¹⁾ *Jerusalem*, ed. Sampson p. 361.

nemlétezővé vált és itt van egy hatalmas költemény, amely egy hosszú élet munkájának látszik, pedig minden fáradság és erőfeszítés nélkül jött létre . . . Dicsérhetem, miután nem merem állítani, hogy több vagyok, mint írnok; a szerzők az Öröklétben vannak“.⁵²⁾

Ilymód Blake valószínűleg meg legszélsőségesebben a romantikus esztétika fő posztulátumát; ő volt a leg„ihletettebb“ költő. A szélsőségek mindé a mozgalmak kezdetekor a legszélsőségesebbek.

9.

De az ember nem állhatja meg egy kis szkeptikus mosoly nélkül. Vajon miféle szellemek diktálhatták Blakenek ezeket a többé nem is jó verseket? Vajon igaza van C h e s t e r t o n n a k, aki Blake késő korának költői és gondolkodói bűneit már nem Blakenek tudja be, hanem annak, hogy rossz társaságba keveredett: mindenféle jött-ment szellemek közé? Mi a lélektani magyarázata Blake inspirációjának?

Mindenekelőtt megállapítható, hogy az inspiráltság foka Blakenél különböző periodusaiban különböző volt és egyre növekvő természetű. A *Poetical Sketches*-t még abban a fokban írta, melyben minden tehetséges költő írja műveit; tudata még erősen rendszabályozta alkotását. A *Songs of Innocence*, *Songs of Experience* és a korábbi prófétikus könyvek írásakor, azt gondoljuk, elért odáig, ahová csak a nagyon nagy, igazán megszállott költők jutnak el: amikor tudatos és öntudatlan rétegek, gondolat és képalkotó fantázia, a rendező formakarat és a belső chaosz ösgazdagsága teljes összhangban vannak, teljesen átjárják egymást, a lélek a Novalis által posztulált romantikus boldog időt éli, „amikor ébren álmodik és álmában ébren van“. Végül pedig a későbbi prófétikus könyvekben túllép ezeken a határokon is, melyeken költő még nem lépett túl, és ezzel meg is szűnik költő lenni, hanem *médium* lesz. Amivel nem akarjuk azt mondani, hogy valóban szellemi diktálásra írt, csak azt, hogy a médiumnítás állapotában írt; tehát tudatának lehető teljes kikapcsolásával, — ahogy a pszichologia hívja, automatikusan.

Médium-írást a pszichológia sokat ismer. Legnevezetesebb író-médium bizonyos Helene Smith volt, kiről Flournoy genfi egyetemi tanár írt könyvet.⁵³⁾ Helene Smith megszállottságában két hatalmas regényt költött, illetőleg élt át, az egyiknek Marie Antoinette volt a hősnője, a másik a Mars bolygón játszódtott le. Nem volt azonban nehéz Flournoynak bebizonyítani, hogy Blake tévedett, mert az Emlékezet Leányai azonosak az Inspiráció Leányaival: ugyanis az egész Marie Antoniette-fantázia egy régebben olvasott regényen alapult és a marsbeli nyelv tulajdonképpen egy gyerekesen eltorzított francia volt. Ma úgy tudjuk, hogy sem a tudatban, sem a tudat alatt

⁵²⁾ Levél Buttshöz, Gilchrist p. 185.

⁵³⁾ *Des Indes à la planète Mars. Étude sur un cas de somnambulisme avec glossolalie.* 1900.

nincs semmi, ami nem az emlékezés útján volna felidézhető. Az automatikus írás is emlékképek kombinációjából áll. Csakhogy itt az emlékezés folyamata teljesen öntudatlanul megy végbe. A mediumnítás olyan lélekállapot, amikor az ember tudatalatti részei a tudat minden cenzurája nélkül működnek, mint az álomban. A medium az így önállósodott tudatalattiját egy új személynek nézi. Ez volt Blake inspiráló szelleme.

Az automatikus írás voltaképpen a romantikus esztétika végső ideálja, úgy lehet. Teljes spontaneitás, a rejtett én szabad beleömlése a szavakba. A blakei kísértetet végre bedobták a tóba és csak az Emanáció ír, vagy ha úgy tetszik, a lélek emanál.

És mégis: ha megvizsgáljuk az automatikus írás tartalmi mozzanatait, épen az ellenkező eredményre bukkanunk. Az automatikus írásban nem az egyéniség jut kifejezésre, hanem épen a legáltalánosabb, legközösebb emberi tartalmak. Mert itt a tudatalatti beszél és, amint Jung mondja, „a tudatalatti sokkal nagyobb mértékben közös az emberekben, semmint az egyéni tudat tartalmai; mert ez a történelmileg átlagosnak és gyakorinak az összesűritése”.⁵⁵⁾

Ez a sajátos meglepetés éri az embert akkor is, amikor Blake leghomályosabb műveinek tárgyi mozzanatait, meséjét, cselekményét vizsgálja. Megdöbbenve látja az ember, hogy ezekkel a blakei stereotyp motívumokkal már sokszor találkozott: vérfertőzés, az összülők megölése, emberek feldarabolása, sárkányharcok és ujjászületés — amint már mondtuk, a teremtménymithoszok világa ez, valamennyi nép valamennyi teremtménymithosza ilyen motívumokból komponálódik.

Hogy kerültek Blakehez ezek a mithoszok? hiszen nem ismerhette ő néger és ausztráliai népek vele szószerint egyező meséit. A felelet egyszerű: ugyanonnan kerültek hozzá, ahonnan ezekbe az ő mithoszokba: a tudatalattiba elraktározott gyermekkori emlékekből. Blake a médiumnítás állapotában tudatalattijára volt hagyatva, visszacsúszlyedt tehát egy infantilis állapotba — abba az infantilis állapotba, melyben az emberiség volt, mikor a teremtménymithoszokat költötte.

Ujabb folklorisztikus kutatások pedig azt tanítják, hogy a teremtménymithoszok azokon a gyermekkori fantáziákon alapulnak, melyek minden egyes ember gyermekkorában olyan nagy szerepet játszanak, mikor a gyermek meg akarja fejteni a Felnőttek Titkát, saját születésének misztériumát és a legképtelenebb magyarázatokra jön rá.⁵⁶⁾

Ez tehát a blakei inspiráció végső eredménye: amikor azt hiszi, hogy legsajátosabb látomásait mondja el, tulajdonképpen a minden emberrel közös gyermekkori fantáziákat kelti fel és az Inspiráció Leányai visszaváltoznak az Emlékezet Leányaivá. És ez értékítélet is. És mégis igazuk volt a görögöknek: a Muzsák az Emlékezet

⁵⁵⁾ Jahrbuch für Psychoanalyse III. s. 169.

⁵⁶⁾ V. ö. Stucken *Astralmythen*.

Leányai és ezen a romantika sem segíthet. Az inspiráció diadala az inspiráció csődje egyben.

De nem Blake csődje is; mert ő több volt, mint inspirációja: költő-vezér, aki az igék romantikus megújulásakor az első sörben harcolt; felszabadító, aki hangot adott eladdig kimondhatatlan fájdalomnak; misztikus zarándok, aki félévezred múltán abba az Isten lehetével teljes világba tévedt, ahol előtte járt gót komorságával a Flórenci Költő.

(Páris—Budapest, 1927.)

Bibliográfiai jegyzet.

A) Kiadások.

Az editio princepsket már említettük. Új kiadást először a swedenborgianus és homeopatha orvos, J. J. Garth Wilkinson rendezett sajtó alá: *The Songs of Innocence and of Experience*, London, 1839. (L. Keynes, 261. p.) A következő Dante Gabriel Rossetti kiadása, (Gilchrist életrajza, vers-melléklettel): *Life of William Blake*, „Pictor Ignotus“, With Selections from his Poems and other Writings by the late Alexander Gilchrist, . . . recently edited by D. G. Rossetti, London and Cambridge, 1863.

A további kiadások közül fontosak: az Aldine Edition, London, 1874. W. M. Rossetti 130 oldalas előszavával;

The Works of William Blake, poetic, symbolic, and critical, edited with lithographs of the Illustrated Prophetic books, and a memoir and interpretation by E. J. Ellis and W. B. Yeats, in 3 volumes, London, 1893. (A legnagyobb szabású kiadás; a kommentár nagyobb terjedelmű, mint a szöveg.)

The Works of William Blake, The Muse's Library, London, 1902, Yeats kiadása, az ő előszavával. (Az Ed. Yeats-szel jelzett idézetek a szövegben erre a kiadásra vonatkoznak. Ebből a kiadásból készült az amerikai The Modern Library olcsó, népszerű kiadása.)

The Poetical Works of William Blake, edited by John Sampson, Oxford, 1905. (Bő szemelvények a későbbi prófétikus könyvekből. Az Ed. Sampson jelzés erre a kiadásra vonatkozik.)

B) Életrajzok és tanulmányok.

Kiadás sorrendjében legrégibb a Gilchrist-é, melyet D. G. Rossetti adott ki (l. fentebb). A megírásra nézve legrégibb Blake-életrajzot, Tathamét, A. G. B. Russell adta ki. Blake levelezésével együtt: *The Letters of William Blake*, together with His Life by Tatham, London, 1906. (Németre lefordította Stefan Zweig.)

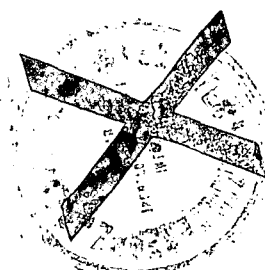
Igen fontos életrajzi dokumentumokat tartalmaz: *William Blake*, by Arthur Symons, London, 1907. Mellékletei: 1. Crabb Robinson cikke a Vaterländische Annalenből. 2. A Fathers Memoirs of his Child, by B. H. Malkin. 3. Lady Charlotte Bury naplójából, 1820. 4. Halotti jelentések, 1827. 5. Blake horoszkópja, 1825. 6. Kivonat Varley (idézett) művéből, 1828. 7. Életrajzi vázlat, írta J. T. Smith, 1828. 8. Allan Cunningham Blake Élete, 1830.

Összefoglaló tanulmányok: Ch. A. Swinburne: *William Blake*, London, 1869. második kiadás 1906. Richard Garnett: *William Blake, painter and poet*, London, 1895. Rudolf Kassner: *Die Kunst, die Mystik und das Leben*, Leipzig, 1897. Helene Richter: *William Blake*, Strassburg, 1904 (német nyelvű). P. Berger: *William Blake, Mysticisme et Poésie*, Paris, 1907. (A bordeauxi egyetem tanárának ez a thézise a legalaposabb eddig írt Blake-monografia.) Symons fentjelzett műve. G. K. Chesterton: *William Blake*, London and New-York. (Dátum nélkül.) — *William Blake, Mystic*, a Study by Adelino M. Butterworth, Liverpool—London, 1911.

Képeinek legszebb kiadása: (szelekció) *The Drawings and Engravings of William Blake*, by Laurence Binyon, London, 1922.

Blake műveinek és a rávonatközö műveknek 1921-ig való teljes bibliográfiája: *A Bibliography of William Blake*, by Geoffrey Keynes, New-York, The Grolier Club of New-York, 1921.

Magyarul először Patai József foglalkozott vele (Mult és Jövő, 1917.), ugyanő méltatta festészetét és közölte képeinek néhány reprodukcióját a *Biblia Képekben* c. műben (Budapest, 1924.).

SZÉPHALOM-KÖNYVTÁR.

SZÉPHALOM-KÖR kiadása, Szeged.

Eddig megjelent füzetek:

1. ZOLNAI BÉLA: *Modern irodalmunk és az irodalomtudomány.* Ára 2 pengő.

„Érdekesen mutat rá egyes irodalmi közfelfogások átértékelésére a modern irodalomtudomány szemüvegén át.”
(Nemzeti Újság.)

„Az irodalomtudomány új eszközeivel és értékelésével állapítja meg Ady irracionális új romantikájának áttörő, gátszakító jelentőségét a modern magyar irodalom érdekében az epigonok költészetében megcsontosodással fenyegető Petőfi—Arany-féle klasszicizmussal szemben.” (Literatura.)

„Arra a kérdésre keres és talál is feleletet a szerző, hogy hatással volt-e modern irodalmunk a magyar irodalomtörténet-íráshoz.”
(Magyarország.)

„A kritika kénytelen konstatálni, hogy Arany János után is lehetséges a költészet témakörének kibővítése.”

(Keleti Újság.)

„Die Bemühung, Adys Erscheinung historisch zu verankern und atmosphärisch zu bereinigen, verdient alles Lob.”

(Pester Lloyd.)

2. MARÓT KÁROLY: *Lényeg és gondolat.* Részlet a szellemiség kialakulásának történetéből. Ára 2:20 pengő.

„A kutató elme eredményeinek új utait tárja föl a költészet misztikus eredete felé.”
(Szegedi Napló.)

3. ZOLNAI BÉLA: *A janzenista Rákóczi.* (Rákóczi két kéziratának hasonmásával.) Ára 2:20 pengő.

„Hosszabb tanulmány Rákóczi Ferenc ismeretlen vallásos munkáiról.”
(Új Lap.)

„A szerzőnek sikerül meggyőzően bebizonyítania, hogy Rákóczit a grosbois-i kamalduliak janzenista szelleme itatta át.”
(Napkelet.)

4. BÁRÁNY GERŐ: *Filozófiai mozaik.* Ára 2 pengő.

„Bárány Gerő a filozófiai gondolkodásban és irodalomban a vallásos értelemben vett hívő bölcsnet képviseli, akivel öröm társalogni, mert műveit olvasva tiszta gondolkodásából mennyei derű sugárzik felénk: az élet ama pótolhatatlan biztosságérzete, melyet egyesedül a hit nyújthat.”
(Budapesti Hírlap.)

„Ez a nagyon érdekesen gondolkozó és époly érdekesen író filozófus ritka jelensége a mostani időknek. Szinte lírikus hajlandósággal és vágyteljesülésként e rossz idők rossz jelenségeiben is meg tudja tartani átfogó szeretetét dolgok és életek, lények és részletek iránt, a nap egyes rut produktumain túl föl tud emelkedni a maga és mások vigasztalására.”
(Magyar Hírlap.)

„A világ lényegét keresi inkább lírai, misztikus megélés, mint szigorú logikai dedukciók útján. Az élet értelme — a lélek kultúrája.”
(Századunk.)

„Egyre szebb gondolatot termel ki a szerzőből a fájdalom, az optimizmus és a haladás javára. S még a filozófia népszerűbbé tételének javára is. A filozófus a bölcseség

kedvelője; a mi szerzőnk meg a bölcselkedés megkedvelője, leginkább a hegelizmusé." (Társadalomtudomány.)

„Az embernek, a gondolkodó lénynek örök nagy kapcsolata az istenséghez az a probléma, amely a maga megoldásaiban az emberi lét elviselhetőségét és értékét jelenti. Ez a gondolat áll Bárány Gerő filozófiájának központjában.” (Nyolcórai Ujság.)

5. KOLOSVÁRY BÁLINT: *Az arckép és a jog.* Ára 1-50 pengő.

6. PUKÁNSZKY BÉLA: *A százéves magyar irodalomtudomány.* Ára 1-50 pengő.

„Pukánszky würdigt die Verdienste Toldys um die Grundlegung der ungarischen Literaturgeschichte und charakterisiert sodann in knappen, prägnanten Strichen die weiteren Fortschritte auf diesem Gebiet.” (Pester Lloyd.)

„Becsés az a megállapítása, hogy a germanisztika milyen termékenyen és módosítólag hatott Heinrich Gusztáv, Bleyer Jakab és Thienemann Tivadar munkásságán keresztül a magyar irodalomtörténetírásra is és annak módszereit, szempontjait teljesen megújította.” (Napkelet.)

7. MAGYARY ZOLTÁN, HUSZTI JÓZSEF, HORNYÁNSZKY GYULA és IMRE SÁNDOR: *Egyetempolitikai kérdések.* Ára 2-20 pengő.

8. BÁRÁNY GERŐ: *Tat tvam asi.* Ára 1-50 pengő.

9. KLEBELSBERG KUNÓ gróf, JUHÁSZ GYULA, ZOLNAI BÉLA, MOÓR GYULA, KOLOSVÁRY BÁLINT, ISSEKUTZ BÉLA, MENYHÁRT GÁSPÁR, SOMOGYI SZILVESZTER: *Tóth Károly emlékezete.* Ára 2-20 pengő.

10. SZERB ANTAL: *William Blake.* Ára 2 pengő.

Sajtóvélemények a SZÉPHALOMRÓL:

Korunkban páratlan bátorság és önzetlen lelkesség kellett egy ilyen folyóirat megvalósításához . . . Üdvözljük Szeged városának literary gentlemanjeit, Kazinczy-lelkű tudósait, fróit és szellemi kincsekben gazdag mecénásait.

VÁRY Rezső (*Irodalomtörténet*).

A *Széphalom* az életre született . . . Erő van benne s életakarát, mely szerves része nemzetének. Nem véletlen, hogy a modern szellemiséget s a hagyománykeresést összehátrálni akaró *Széphalom* heves irodalmi harcot provokált s az is természetes, hogy az Ady-kérdés van e harc központjában. A harcból csak egy elv kerülhet ki győztesen, az, amely a magyar kincsek egész skálájának megbecsülését kívánja, amelyet, szerencsére, a *Széphalom* is homlokára írt . . .

SZOMBATFALVY György (*Társadalomtudomány*).

Ez az ízléses kiállítású, változatos tartalmú folyóirat remélhetőleg vitáival is csak életrevalóságát fogja dokumentálni azok szemében is, kik nem mindenben értenek egyet állásfoglalásával. Harc az élet!

Koszó János (*Egyetemes Philológiai Közlöny*).

La revue *Széphalom* traduit un effort de décentralisation dont la Hongrie a besoin, que l'actuel ministre de l'Instruction publique à Budapest sait encourager et auquel on doit applaudir.

Henri TRONCHON (*Revue de Littérature Comparée*).

Új és talán sok más próbálkozásnál frissebb, szívósabb hajtás zsendült a magyar irodalmi élet fáján. A *Széphalom* sikere a magyar vidék sikere lesz.

HANKISS János (*Debreceni Szemle*).